

ЮРИСДИКЦІЙНІ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

УДК 347.781

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2025-14.11>

ВАЛЕРІЙ КОРЧОВИЙ

аспірант кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

ORCID: 0009-0001-3933-5380

Анотація. У статті досліджені основні форми захисту авторського права, їх нормативна природа та практична ефективність. Акцентовано увагу, що авторське право перестає бути локальним механізмом регулювання творчої діяльності та набуває статусу універсального правового інструмента, який забезпечує належний обіг інтелектуальних ресурсів у глобальному інформаційному середовищі.

Обґрунтовано, що в умовах стрімкої цифрової трансформації оптимальною є модель взаємодії юрисдикційних та неюрисдикційних форм забезпечення належного захисту та відновлення порушених авторських прав. Встановлено переваги судового механізму захисту авторських прав формувати послідовну та сталу практику вирішення інтелектуальних спорів. Також наголошено на ефективності юрисдикційного судового захисту авторських прав у ключі поєднання обов'язковості рішень, процесуальних гарантій справедливості та можливості визначити сталі орієнтири правозастосовної практики у галузі права на інтелектуальну власність. Водночас підкреслено, що чинні судові та адміністративні процедури через наявний бюрократизм характеризуються значними часовими та фінансовими витратами. Зауважено про ризики погіршення міжособистісних та професійних відносин у разі застосування юрисдикційної судової форми реагування на конфлікт. У дослідженні звернуто увагу на альтернативні, неюрисдикційні форми врегулювання авторських спорів. Доведено, що останні форми ґрунтуються на добровільності, диспозитивності, рівноправності та консенсуальності сторін. Гнучкість, динамічність та конфіденційність альтернативних процедур захисту авторських прав сприяють збереженню партнерських комунікацій, а також запобігають подальшому розгортанню конфліктів між суб'єктами творчої діяльності. Фокус дослідження також спрямований на питанні інституційної спроможності держави вирішувати інтелектуальні спори на високому професійному спеціалізованому рівні. У цьому контексті висловлено позицію щодо нагальної необхідності запровадження Вищого суду з питань інтелектуальної власності як інструменту суттєвого підвищення якості і результативності правозастосування у цій сфері. Підкреслено, що відсутність такої спеціалізованої інституції істотно ускладнює належний захист та відновлення порушених авторських прав. Обґрунтовано, що виключно поєднання спеціалізованої юрисдикції та ефективних альтернативних процедур може забезпечити гнучкий, ефективний та результативний захист авторських прав.

Ключові слова: захист прав, авторське право, форми захисту авторських прав, юрисдикція, юрисдикційна форма захисту, неюрисдикційна форма захисту, Конвенція про захист прав і основоположних свобод.

JURISDICTIONAL AND ALTERNATIVE FORMS OF COPYRIGHT PROTECTION

VALERII KORCHOVYI

Postgraduate Student at the Department of Theory of Law and Human

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

ORCID: 0009-0001-3933-5380

UDC 347.781

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2025-14.11>

Abstract. The article examines the main forms of copyright protection, their normative nature, and practical effectiveness. Emphasis is placed on the transformation of copyright from a local regulatory mechanism of creative activity into a universal legal instrument that ensures the proper circulation of intellectual resources within the global information environment. It is argued that, in the context of rapid digital transformation, the optimal model for ensuring adequate protection and restoration of violated copyrights involves the interaction

of both jurisdictional and non-jurisdictional forms. The advantages of the judicial mechanism for copyright protection are identified, particularly its role in establishing a consistent and stable practice in resolving intellectual property disputes. The study highlights the effectiveness of judicial protection in terms of the binding nature of decisions, procedural guarantees of fairness, and the establishment of enduring benchmarks in intellectual property law enforcement. At the same time, existing judicial and administrative procedures are characterized by significant time and financial costs due to bureaucratic constraints, and the potential deterioration of interpersonal and professional relations in the event of jurisdictional conflict resolution is noted. In this regard, the study pays special attention to alternative, non-jurisdictional forms of resolving copyright disputes. These forms are shown to be based on voluntariness, dispositiveness, equality, and consensus among the parties. The flexibility, dynamism, and confidentiality of such alternative procedures help preserve collaborative relationships and prevent further escalation of conflicts between creative actors. The research also focuses on the institutional capacity of the state to resolve intellectual property disputes at a highly professional and specialized level. In this context, the article underscores the urgent necessity of establishing a High Court on Intellectual Property as a mechanism to significantly improve the quality and effectiveness of law enforcement in this field. It is emphasized that the absence of such a specialized institution substantially complicates the proper protection and restoration of violated copyrights. It is argued that the exclusive combination of specialized jurisdiction and effective alternative procedures can ensure a flexible, efficient, and results-oriented system for copyright protection.

Key words: rights protection, copyright, forms of copyright protection, jurisdiction, jurisdictional form of protection, non-jurisdictional form of protection, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Постановка проблеми. В умовах спонтанного та нелінійного розвитку інноваційних технологій, стрімкого розширення комунікаційних мереж та необмеженого доступу до результатів інтелектуальної діяльності проблематика охорони та захисту авторських прав набуває особливої гостроти й актуальності. Авторське право перестає виконувати локальну регуляторну функцію у сфері творчих відносин, а трансформується на універсальний інструмент забезпечення обігу інтелектуальних ресурсів. Його захист постає одним з ключових інтегральних елементів сталого розвитку інформаційного суспільства, передумовою забезпечення балансу між інноваційністю, вільним доступом до мультимедійного простору, стимулюванням творчої активності та гарантуванням права інтелектуальної власності.

У цьому контексті особливої ваги набуває всебічне дослідження правових форм захисту авторських прав. Аналіз зазначених аспектів дозволяє не тільки окреслити структурні переваги та вразливі елементи існуючих способів реалізації права автора або правовласника на відновлення порушеного права, а й розробити комплекс ефективних і дієвих заходів безпосереднього впливу на порушника, сформулювати чіткі та обґрунтовані рекомендації щодо модернізації процедур забезпечення дотримання авторських прав з метою підвищення їх адаптивності сучасним інноваційним технологічним викликам.

Метою статті є теоретико-правове дослідження основних форм захисту авторського права, їх нормативної природи та практичної ефективності; визначення в умовах цифрового інформаційного середовища оптимальної моделі взаємодії юрисдикційних та неюрисдикційних механізмів у системі забезпечення належного захисту та відновлення порушених авторських прав.

Кожен має гарантоване право на захист своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, а також на захист свого інтересу, за умови що такий інтерес не суперечить загальним фундаментальним засадам чинного законодавства. Єдність та неподільність інституту захисту прав ґрунтується на узгодженості матеріально-правових та процесуальних компонентів механізму правового регулювання.

Захист авторських прав в сучасних умовах глобального інформаційного середовища постає істотною передумовою підтримання балансу між технологічними інноваціями, вільним доступом до результатів творчої діяльності та гарантуванням непорушності інтелектуальної власності.

Інститут захисту авторських прав ґрунтується на концепції цілісності такого захисту, що передбачає системне поєднання та узгоджене функціонування всіх елементів механізму правового регулювання, необхідних для забезпечення ефективного поновлення прав відповідної особи. Така цілісність проявляється у визначеній послідовності правозастосовних дій, а також у притаманних їм матеріально-правових і процесуально-правових характеристиках.

Важливим компонентом механізму правового захисту авторських прав виступає форма захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, адже власне саме вона визначає коло суб'єктів,

уповноважених здійснювати відповідні дії та обирати заходи щодо відновлення та забезпечення порушеного права. Найбільш усталеним у теорії та правозастосовній практиці є підхід, згідно з яким захист авторських прав здійснюється в межах двох базових форм – юрисдикційної та неюрисдикційної. Ці форми, відображаючи різні моделі реагування на порушення прав інтелектуальної власності, охоплюють своїм змістом широкий спектр механізмів, спрямованих на охорону результатів інтелектуальної діяльності.

Під юрисдикційною формою захисту слід розуміти діяльність уповноважених та компетентних державних органів в межах передбачених законом процедур щодо забезпечення ефективного реагування на порушення чи оспорування авторських і суміжних прав та їх відновлення. У межах структури юрисдикційної форми захисту авторських прав розрізняють загальний та спеціальний порядок захисту. За загальним правилом, захист авторських прав реалізується у судовому порядку та гарантується через судові процедури.

Під юрисдикційною формою захисту авторських прав слід розуміти забезпечену державою можливість учасника правових відносин звернутися до компетентних органів, насамперед суду, у разі виникнення загрози або фактичного порушення його авторських і суміжних прав, а також домогтися їх відновлення шляхом ухвалення відповідного судового рішення [3, с. 46].

Юрисдикційний судовий порядок виступає найбільш усталеною та поширеною моделлю охорони прав та інтересів суб'єктів. Відповідно до ст. 55 Конституції України, судова влада виступає основним гарантом захисту прав і свобод людини і громадянина. Кожна особа наділена можливістю звернутися до суду з метою оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також посадових та службових осіб. Кожен має право відстоювати свої права і свободи будь-якими способами, що не суперечать закону та спрямовані на відвернення порушень або протиправних посягань. Крім того, після вичерпання всіх національних механізмів захисту, гарантується звернення до міжнародних судових інституцій, членом або учасником яких є Україна, з метою відновлення порушених прав і свобод (ч. 4 ст. 55 Конституції України [1]).

Відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2] зміст захисту авторських прав набуває багатовимірного характеру, адже він інтегрує національні та міжнародні стандарти забезпечення інтелектуальної власності з фундаментальними правами людини. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод визначає правову рамку згідно з якою гарантується гармонійне поєднання свободи творчості та обов'язку держави забезпечувати ефективний захист авторських прав, не порушуючи при цьому право на свободу вираження поглядів та доступ до інформації. Як наслідок захист авторських прав постає не тільки інструментом охорони економічних прав та інтересів авторів, а й складовою реалізації основоположних свобод, в тому числі й реалізації права на участь у культурному та науковому житті. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод визнає пріоритет забезпечення пропорційних та справедливих механізмів правового реагування на порушення авторських прав, ефективних засобів їх відновлення, передбачаючи юрисдикційні судові та альтернативні способи врегулювання спорів.

Юрисдикційний судовий захист авторських прав постає ефективним механізмом захисту творчих результатів, що поєднує обов'язковість рішень, процесуальні гарантії справедливості та можливість визначати сталі орієнтири правозастосовної практики у галузі права на інтелектуальну власність. Такий захист є важливим інструментом охорони авторських прав, гарантією поновлення порушених майнових та немайнових прав автора. Юрисдикційний судовий механізм вирізняється інституційною незалежністю, яка сприяє об'єктивному встановленню факту порушення, визнанню належності твору конкретному автору та обсягу завданої шкоди.

Важливою ознакою є те, що судовий розгляд здійснюється згідно чітко регламентованої процедури, яка передбачає можливість кожної зі сторін на засадах змагальності подати належні докази авторства, клопотати про експертні висновки, долучити технічні протоколи фіксації порушень у цифровому середовищі. Така процесуальна регламентація сприяє формуванню обґрунтованих правових позицій сторін.

До істотних переваг можна віднести й обов'язковість виконання судових рішень, що свідчить про гарантії ефективної реалізації прав автора твору. Своїм рішенням суд може зобов'язати порушника припинити неправомірне використання твору, відшкодувати матеріальні збитки та компенсувати моральну

шкоду, а також визначити інші засоби захисту, що визначені чинним законодавством. Водночас, примусовий характер такого способу вирішення спору призводить за висловлюванням В. Савченко до ситуації win-lose, коли сторона, яка «програла» залишається незадоволеною результатом. Виняток становить лише можливість укладення мирової угоди, спрямованої на врегулювання спору на підставі взаємних поступок. Така угода може стосуватися виключно прав та обов'язків сторін, хоча допускається вихід за межі предмета спору, за умови, що він не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Проте за своєю природою мирова угода ближча до перемовин, ніж до класичного судового механізму вирішення конфлікту. Процес укладення такої угоди характеризується мінімальним рівнем формалізації та забезпечує сторонам ширші комунікаційні можливості [6, с. 125].

Юридичною гарантією належного, ефективного та справедливого захисту прав творців і правовласників, ключовою передумовою стабільності правового регулювання, передбачуваності правозастосовних рішень у складних інтелектуальних спорах може стати формування спеціалізованої судової юрисдикції у сфері захисту авторських і суміжних прав. Вузька інституційна спеціалізація дозволить підвищити якість правового впровадження завдяки поглибленому розумінню технічних, творчих, цифрових вимірів об'єктів інтелектуальної діяльності.

Законом України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено створення такої спеціалізованої судової інституції як Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Разом із тим, незважаючи на важливість формального закріплення, фактичне його запровадження й досі не реалізоване. Відсутність такого органу, у поєднанні з істотними часовими та фінансовими витратами, властивими чинним судовим і адміністративним процедурам, а також із потенційним загостренням міжособистісних або професійних відносин між сторонами спору, значно ускладнює забезпечення ефективного захисту авторських прав. Враховуючи вищезазначене, слід погодитися з думкою І. Кісліциною, що інституційне запровадження в Україні Вищого суду з питань інтелектуальної власності – нагальна об'єктивна необхідність, без якої неможливо забезпечити ефективний, повноцінний та результативний захист прав учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності [4, с. 386]. Повноцінне функціонування такого спеціалізованого суду зможе підвищити якість та результативність правозастосовної практики у сфері охорони авторських і суміжних прав, забезпечивши послідовний і фахово обґрунтований підхід до вирішення відповідних спорів.

Спеціальний юрисдикційний порядок захисту прав застосовується у випадках, коли вирішення питань щодо порушених або оскаржуваних суб'єктивних прав та інтересів віднесено до юрисдикції визначених державних органів. Аналізуючи питання організації захисту прав інтелектуальної власності в контексті застосування у такому процесі належних форм, засобів і способів В. О. Токарева зауважує, що спеціальна форма захисту прав інтелектуальної власності – виняток із загального правила та застосовується тільки у випадках, прямо передбачених законодавством. Передусім мова йде про можливість потерпілого звернутися за відновленням порушених прав до уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування або нотаріуса, формально відповідно до нормативно визначених процедур [7, с. 53].

Неюрисдикційна форма захисту передбачає самостійне вжиття громадянами та організаціями заходів для охорони та захисту своїх авторських прав та інтересів, без звернення до державних або інших компетентних спеціально уповноважених інституцій. Безумовно, в такому разі мова йде виключно про правомірні та нормативно визначені засоби захисту, які доцільно відмежовувати від свавільних чи довільних самовладних дій, прямо заборонених законом. Показовими прикладами легітимних неюрисдикційних форм захисту авторських прав у цивільному праві є дії, вчинені у стані необхідної оборони або крайньої необхідності, у господарському праві – укладення мирних угод позасудового порядку, в тому числі щодо компенсацій за неправомірне копіювання програмного забезпечення чи використання комерційних творів у рекламі, в адміністративному праві – добровільне вилучення контрафактної продукції на вимогу право володільця у межах співпраці з контролюючими органами без застосування юрисдикційних процесів, в інформаційному праві – використання DRM-технологій та фіксація авторства у блокчейн-системах.

Досліджуючи неюрисдикційні способи захисту авторських прав, характеризуючи їх сутність, особливості процедури проведення, рольове значення для врегулювання спорів у галузі інтелектуальної власності О. Рудницька та Ю. Магась-Демидас констатують, що досвід правозастосування

у розвинених державах переконливо свідчить про популярність, затребуваність і результативність альтернативних форм захисту авторських прав. Акцентуючи увагу на ключових перевагах неюрисдикційних форм захисту авторських прав у приватноправовій сфері автори виокремлюють добровільність, рівність сторін, консенсуальність та високим ступінь процедурної гнучкості [5, с. 164]. Ґрунтуючись на добровільній згоді учасників правових відносин, головною метою неюрисдикційного захисту авторських прав є повне, неупереджене та взаємоприйнятне врегулювання спору. Завдяки гнучкості таких процедур учасники можуть суттєво зменшити витрати часу та ресурсів, самостійно обирати процесуальний формат обраного способу захисту.

Вищезгадані твердження видаються переконливими та виваженими з огляду на те, що дійсно такі механізми не тільки забезпечують швидке та ефективне врегулювання конфліктів без звернення до суду, а й сприяють збереженню доброзичливих партнерських відносин завдяки конфіденційності й нейтральному статусу суб'єктів врегулювання конфліктів. Особливу вагу становить акцент на диспозитивності та рівності сторін як ціннісної практичної складової альтернативного вирішення спорів.

Отже, аналізуючи вищесказане можна констатувати, що динаміка розвитку цифрових технологій, зростання відкритості інформаційного простору змінюють характер правовідносин у сфері авторського права, зумовлюючи необхідність в новітніх та оновлених підходах щодо його захисту. Авторське право перестає бути локальним механізмом регулювання творчої діяльності та набуває статусу універсального правового інструмента, що забезпечує належний обіг інтелектуальних ресурсів у глобальному інформаційному середовищі.

Розмежування юрисдикційних та неюрисдикційних форм захисту авторських права сприяє забезпеченню різноманітності інструментів реагування на порушення, а також впливає на доступність і швидкість відновлення таких прав. Юрисдикційний захист авторських прав традиційно зберігає провідне місце завдяки своїй формалізованості, обов'язковості прийнятих рішень та рівню процедурних гарантій справедливості. Зокрема, судовий розгляд у справах щодо авторських прав як його різновид забезпечує умови для формування стабільної, системної, узгодженої правозастосовної практики, що надзвичайно важливо у сфері гарантування права інтелектуальної власності. Натомість неюрисдикційні механізми, базовані на добровільності та рівноправності сторін, довели ефективність як ефективні засоби позасудового врегулювання спорів, передусім у приватноправовій сфері. Гнучкість, динамічність та конфіденційність таких альтернативних процедур сприяють збереженню партнерських відносин, а також запобігають подальшому розгортанню конфліктів між суб'єктами творчої діяльності.

Успішність захисту авторських прав значною мірою залежить не лише від інституційної здатності держави декларувати, а й забезпечувати фаховий, спеціалізований та оперативний розгляді відповідних спорів. У цьому контексті формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності постає не тільки нагальною вимогою, а й важливою гарантією ефективного впровадження системи охорони та захисту авторських і суміжних прав. Виключно розбудова спеціалізованої судової юрисдикції, у поєднанні з оптимізацією та вдосконаленням альтернативних процедур захисту, має стати базисом для формування гнучкої та результативної моделі захисту авторських прав у глобальному інформаційному цифровому середовищі.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04. 11. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Діденко Л. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія Юридичні науки. 2020. № 3. С. 44–49. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/6.pdf>
4. Кіслицина І. Утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні: дискусійні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 383–387. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/7/66.pdf>
5. Рудницька О., Магась-Демидас Ю. Неюрисдикційні способи захисту авторських прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 162–165. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/40970/1/40.pdf>
6. Савченко В. Юрисдикційна форма захисту авторських прав як різновид комунікації. *Communication as a factor of transparency of social interaction: psychological, historical, legal, economic and political dimensions*.

New realities in the conditions of war and in the post-war perspective. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/387136808_Urisdikciijna_forma_zahistu_civilnih_prav_ak_riznovyd_komunikacii

7. Токарева В. Щодо питання захисту прав інтелектуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 36. С. 51–56. URL: <http://chasycivil.onua.edu.ua/index.php/chc/article/view/201>

8. Шевчук Н. Самозахист як спосіб захисту прав інтелектуальної власності. *Малий і середній бізнес*. 2009. № 3-4. С. 179–181. URL: <https://er.kai.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e300049-785e-4bb3-a3ec-fdf1be270d88/content>

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. zi zminamy ta dopovnenniamy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>

2. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) vid 04. 11. 1950 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Didenko, L. (2020). Spivvidnoshennia sudovykh ta pozasudovykh sposobiv zakhystu tsyvilnykh prav. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serii Yurydychni nauky*. № 3. S. 44–49. Retrieved from: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/6.pdf>

4. Kislytsyna, I. (2020). Utvorennia Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: dyskusiini pytannia. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 7. S. 383–387. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/7/66.pdf>

5. Rudnytska, O., Mahas-Demydas, Yu. (2024). Neiurydyktsiini sposoby zakhystu avtorskykh prav. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 7. S. 162–165. Retrieved from: <https://eprints.zu.edu.ua/40970/1/40.pdf>

6. Savchenko, V. (2024). Yurydyktsiina forma zakhystu avtorskykh prav yak riznovyd komunikatsii. *Communication as a factor of transparency of social interaction: psychological, historical, legal, economic and political dimensions. New realities in the conditions of war and in the post-war perspective*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/387136808_Urisdikciijna_forma_zahistu_civilnih_prav_ak_riznovyd_komunikacii

7. Tokareva, V. (2020). Shchodo pytannia zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti. *Chasopys tsyvilistyky*. Vyp. 36. S. 51–56. Retrieved from: <http://chasycivil.onua.edu.ua/index.php/chc/article/view/201>

8. Shevchuk, N. (2009). Samozakhyst yak sposib zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti. *Malyy i seredniy biznes*. № 3-4. S. 179–181. Retrieved from: <https://er.kai.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e300049-785e-4bb3-a3ec-fdf1be270d88/content>

Дата надходження статті: 30.07.2025

Дата прийняття статті: 15.09.2025

Опубліковано: 28.11.2025